

MUGALATA

(المغالطة)

Yanıltma amacıyla yapılan ve sonucu çelişik olan kıyas anlamında mantık terimi.

Sözlükte “yanılmak, hata etmek” anlamındaki **galat** kökünden türetilen **mugâlata** (**safsata**), terim olarak mantık hilelerini kullanıp dil cambazlığı yaparak muhatabı yanıltma, safsata, demagoji mânasına gelmektedir. Konuşma veya tartışma esnasında muhatabı yanıltıp hata yapmasına veya yanlış bir fikri benimsemesine sebebiyet verme yönünde her dil ve kültürde geliştirilmiş bazı yöntemler bulunmakla birlikte mugalatının bir mantık terimi şeklinde literatürde yer almasının tarihi eski Yunan’a kadar gitmektedir. Milâttan önce V-IV. yüzyıllarda Yunanistan’da sofist denen bazı kişiler şehirleri dolaşarak para karşılığında halka hitabet dersi veriyorlardı. Hitabette amaç ikna etmek olduğundan bu konuda mantık hileleri ve kelime oyunları muhatabın nasıl aldatılıp ikna edileceğinin, eğer konu diyalektik ise değişik taktiklerle hasmın savunduğu tezin nasıl çürütülüp onun küçük düşürüleceğinin yollarını ve yöntemlerini öğretiyorlardı. Böylece dil ve mantık hilelerine dayanan safsata diyalektiğin bir türü haline gelmiştir. Bu teknikleri öğrenenler yanlış doğru, doğruyu yanlış diye gösterip toplumun kargaşaya sürüklenmesine sebep olabiliyorlardı. Eski Yunan’ın üç büyük filozofu Sokrat, Eflâton ve Aristo, giderek bilgelik iddia eden sofistler zümresiyle mücadele etmek zorunda kalmış, hatta Aristo, sekiz kitaptan meydana gelen mantık külliyyatının altıncı kitabını bu konuya ayırarak eserine *Sophistici Elenchi* (sofistik delillerin çürütülmesi) adını vermiştir. İslâm mantıkçıları bunu *Tebkitü’s-süfistâ’iyyin*, *Şinâ’atü’l-mugâlihtin* ve *er-Red ‘ale’s-süfistâ’i* şeklinde adlandırmış, yanıltma ve aldatmayı amaçlayan bu tür akıl yürütmeyi de “el-hikmetü’l-mümevvihe” (aldatan hikmet) olarak nitelemişlerdir (Kaya, s. 108).

Mugalata onur kırıcı ve ahlâkî bir zaaf sayılsa da özellikle siyasal ve ideolojik tartışmalarda sıkça başvurulan bir yöntemdir. İbn Sînâ’ya göre mugalata yapanlar amaçları bakımından üç kategoride değerlendirilebilir. 1. Amacı doğruya ulaşmak olduğu halde dil ve mantık kurallarını yeterince bilememekten dolayı yanlışlık yapıp çelişkiye düşenler. 2. Hasımı ya-

nılarak tartışmada yenik düşürmek için aldatıcı dil ve mantık oyunlarına başvuranlar. 3. Sırf bilgi görünmek düşüncesiyle demagoji ve mugalata yapanlar (eş-Şifâ’: *el-Mantık*, IV, 56).

Aristo, akıl yürütmede yapılan yanlış ve yanıltmaları lafızdan ve anlamdan kaynaklananlar olmak üzere başlıca iki gruba ayırır ve birincisine altı, ikincisine yedi farklı örnek verir. Lafızdan kaynaklanan mugalata çoğunlukla eş anlamlı kelimelerle yapılır. Meselâ: “Bazı kötülükler zorunlu mudur, değil midir? Eğer zorunlu değilse asla bulunamaz. Öyleyse varlığı hiçbir zaman zorunlu olmayan şey var değildir.” Hastalık, ölüm ve yaşlılık zorunlu birer kötülük olarak var olduğuna göre bu kıyas çelişiktir, dolayısıyla mugalatadır. Bu örnekte ontolojik anlamdaki zorunluluk ile realitedeki zorunluluk kavramlarının eş anlamlı olmasından yararlanılıp mugalata yapılmıştır (a.g.e., IV, 9). Bir lafzın hakiki mânasıyla mecazi mânası arasındaki farktan faydalanılarak mugalataya başvurulur. Meselâ: “Bazı resimler atır, her at hayvandır, öyleyse bazı resimler hayvandır.” Halbuki resimdeki ata mecazi olarak at denilmektedir (Muhammed eş-Şehrezûrî, I, 484). Bazan öncül konumundaki önermelerde küçük terimle orta terim aynı anlama geldiğinden kıyas yeni bir bilgi sağlamaz. Mantıkta buna “müsâdere ale’l-matlûb” denir: “İnsan beşerdir, her beşer gülen hayvandır, o halde insan gülen hayvandır.” Burada insanla beşer aynı mânayı taşıdığından kıyastan beklenen elde edilmemiş, sadece mugalata yapılmıştır (a.g.e., I, 488).

Öncül önermelerden birinin yanlış kurulmasıyla da mugalata ortaya çıkar: “Sen 1 milyon kaybettin mi?” “Kaybetmedim.” “Kaybetmediğin şey sendedir, o halde sen bir milyonersin.” Burada muhatabın, “Milyonum yok ki kaybedeyim” demesi gerekirken “kaybetmedim” demesi sonucun demagoji olmasına yol açmıştır. Yapılması gereken yerde vurgu yapmak da mugalata sebebidir. “Oku adam ol baban gibi, eşek olma” ifadesinde başarıda örnek gösterilen baba vurgunun “adam ol” a çekilmesi halinde kötü örnek durumuna düşecektir. Mugalatının bir başka tekniği de anlamca birleşik olan lafzı birimlerine ayırıp kıyas yapmaktır: “Beş, çift ve tek sayıların toplamı olduğu için hem çift hem tektir; o halde beş çifttir, demek ki tek olan sayı çifttir” (Fârâbî, II, 136).

İslâm mantıkçıları, eserlerinde lafız ve mânadan kaynaklanan mugalata ile ku-

yasın şeklinden ve maddesinden ileri gelen mugalata türlerine geniş yer ayırmış ve demagojiden korunma yöntemlerini açıklamışlardır (Gazzâlî, s. 210-231). Kelâmcılar da bu hususta *Âdâbü’l-cedel* adıyla müstakil eserler yazmış veya kitaplarında konuyu ayrı bölümlerde inceleyerek tartışmaların belli kurallar çerçevesinde verimli olmasını sağlamaya çalışmışlardır (bk. CEDEL).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1602-1604; Fârâbî, *el-Mantık ‘inde’l-Fârâbî* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1985, II, 136; İbn Sînâ, *eş-Şifâ’*: *el-Mantık* (nşr. İbrâhîm Medkûr), Kahire 1966, IV, 9, 56; Gazzâlî, *Mi‘yârü’l-‘ilm* (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1410/1990, s. 210-231; Muhammed eş-Şehrezûrî, *eş-Şeceretü’l-‘ilâhiyye* (nşr. Mehmet Necip Görgün v.dğr.), İstanbul 2004, I, 484, 488; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 108; W. D. Ross, *Aristoteles* (trc. Ahmet Arslan), İzmir 1993, s. 75-78; Ferid Cebr, *Mevsû’atü’l-mustalahâtü ‘ilmi’l-mantık ‘inde’l-‘Arab*, Beyrut 1996, s. 941-943.

MAHMUT KAYA

MUGALTAY b. KILIÇ

(bk. MOĞULTAY b. KILIÇ).

MUGANNÎ

(bk. HÂNENDE).

MUGÂRESE

(المغارسة)

Boş araziye fidan dikmek üzere kurulan emek-tarla ortaklığı mânasında fıkıh terimi.

Sözlükte “fidan dikmek” anlamındaki **gars** kökünden türeyen **mugârese**, fıkıh terimi olarak arazi ve emek sahibinin (âmil) yetişecek ağaçların ortak olması şartıyla boş araziye fidan dikmek üzere yaptıkları akdi ifade eder. Suriye yöresindeki yaygın kullanımın etkisiyle özellikle bazı Hanefî ve Şâfiî kaynaklarında bu ortaklık **müşâtara** ve **münâsabe** şeklinde anılır (İbn Hazm, VIII, 228; Şirbînî, II, 324; İbn Âbidîn, VI, 289; Vehbe ez-Zühaylî, V, 651). Bunlardan ilki ürünün paylaşılmasıyla, diğeri de bölgede fidana verilen adla (nasab) ilişkilidir. Yine bir kısım Hanefî ve Hanbelî kaynaklarında mugârese müsâkâtın bir türü olarak ele alınır (Suğdî, II, 548-549; Buhûtî, III, 352). Zeydî âlimi İbnü’l-Murtazâ el-Mehdî-Lidînilâh ve Şev-